

profilszerkesztő alkalmazása nagyon is rentábilis, ugyanis a közvetítő bérét 2 £/óra értékkel számolva, egy keresés ára 20 £ gépköltség + 2 £ közvetítői bér = 22 £/keresés, szemben a felhasználói keresés 45–50 £ fajlagos költségével.

Olyan információs rendszerekben, ahol (hálózat igénybevételének hiányában) csak a számítógéppórárt kell megfizetni, a lassúbb keresés megengedhető, de *ahol a távközlési kapcsolat idejét is számolni kell* (mint a vizsgált esetben), a gyors, jó hatásfokú keresés nem elhanyagolható tényező.

A felmérés egyik eredménye az, hogy a kutatók jobb szakismeretének ellenére a felhasználók nagy része a *közvetítői keresést részesíti előnyben*. Általában nem bányáznak a kevésbé specifikus keresést, viszont szívesebben veszik a közvetítő által végzett keresésben produkált releváns tételek nagyobb számát.

3. Az eredmények értelmezésének nehézségei

Azonos téma kétféle keresésének a fenti módon történő összehasonlításában az első probléma az volt, hogy a keresések azonos keresőkép szerint történtek-e. Számos kutató ugyanis kutatási témája indulásakor vette igénybe a szolgáltatást, tehát viszonylag *kevésbé ismerte a témát*, ezért nem tudta igényeit kellő alaposítással közölni a közvetítővel. A folyamat során azonban *egyre jobban tudta megfogalmazni témáját*, tehát a felhasználó maga pontosabban végezhetette a keresést.

A másik probléma a keresési eredmények *értékelése*. Eltérések mutatkoztak ugyanis a felhasználói keresés és a közvetítői keresés eredményei relevanciájának meghatározásában. A felhasználó a kapott tételek behatóbb tanulmányozása után első ítéletét gyakran megváltoztatta, és a közvetítő által kikeresett tételek értékelésére az utóbbi ítéleteket használták. Ezért adódott kisebb relevancia a közvetítői keresés eredményére.

Következtetések

A fő tanulság az, hogy a felhasználó egyedül kevésbé eredményesen használhatja az on-line információkereső rendszert, mint közvetítő profilszerkesztő segítségével.

Nem lehet elvárni a felhasználótól azt, hogy egy viszonylag bonyolult rendszert kellő gyakorlat nélkül használjon. A tapasztalatok szerint az *on-line módszer csak retrospektív információkeresésre gazdaságos*, kurrens témafigyelésre nem. Tehát a kutatók, akik a felmérések szerint évente egyszer-kétszer végeznek retrospektív keresést, nem használják gyakran a rendszert, és ezért minimális szóbeli oktatást minden esetben kell kapniok. Ezt alátámasztják a NASA on-line keresőrendszerrel szerzett tapasztalatok is.

A közvetítő által végzett keresés és az együttes keresés előnyösebb a csak a felhasználó által végzett keresésnél. *A csak közvetítő által végzett keresés jár ugyan a legkisebb költséggel, viszont ilyenkor a legkisebb a releváns tételek hányada is*, bár a kikeresett tételek abszolút száma ilyenkor a legnagyobb.

Egyik keresési mód sem használja ki azonban teljesen a párbeszéd által nyújtott lehetőségeket. A közvetítő rendszerismeretének és a felhasználó szakismeretének kombinálása – tehát a felhasználó és a közvetítő által közösen végzett keresés – *a legeredményesebb és egyben leggazdaságosabb*.

A közvetítő segíti a felhasználót információigényének azonosításában és javasolja neki a megfelelő keresőstratégiát. Ez a keresés folyamatában végig így van, a felhasználó mentesülhet problémájának rendszeryelvre szükséges átalakításától, nyugodtan értékelheti a találatokat és további deszkriptorokat és kombinációkat javasolhat, míg a közvetítő – a rendszer potenciális lehetőségeinek ismeretében – új megközelítési módszereket is javasolhat. Tehát *mindketten aktívan vesznek részt az optimális keresőkép felépítésében*.

Az *együttes keresési mód költsége*, az egy keresésre eső átlagos 32 £, *megtérül* a felhasználónak adott információk mennyiségében és relevanciájában. A terminál kihasználtságának mértéke – ami a felhasználók számától, a használati igényektől függ – segít annak eldöntésében, hogy célszerű-e teljes munkaidejű profilszerkesztő közvetítőt vagy gépkezelőt alkalmazni.

[WILLIAMS, P. W. – CURTIS, J. M.: *The use of on-line information retrieval services = Program – News of Computers in Libraries*, 11. köt. 1. sz. 1977. p. 1–9.]

(Roboz Péter)

On-line bibliográfiai információkeresés egy kutatási és fejlesztési szervezetben

Az NBS (*National Bureau of Standards = Amerikai Szabványügyi Hivatal*) könyvtára vállalta az on-line információszolgáltatást az NBS felhasználói részére.

Abból a felismerésből indultak ki, hogy az alkalmazásban az *adatbázisok ismerete legalább olyan fontos, mint magáé a keresőrendszeré*. Ezért először az adatbázisokkal ismertették meg az NBS kutatóit. Egy-egy adatbázis szemináriumon 50–100, míg egy-egy gyakorlaton 30–50 ember vett részt. A két legjelentősebb rendszer, a CAC (*Chemical Abstracts Condensates*) és a NTIS (*National Technical Information Service = Országos Műszaki Információs Szolgálat*) használatáról 8–8 résztvevővel tanfolyamot is indítottak. Tervezik, hogy kéthónaponként továbbképzést tartanak. A résztvevők számát hat-nyolcra kívánják korlátozni azért, hogy a gyakorlatokon mindenki önállóan kezeljen egy-egy terminált.

Az on-line irodalomkutatás értékeléséhez többféle *úrlapot* készítettek. Ezek közül a legfontosabbak:

1. irodalomkutatást kérő lap,
2. a kutatás lefolyását dokumentáló űrlap,
3. a kutatás eredményeit értékelő kérdőív.

Ez utóbbiból olyan felhasználóknak is juttattak, akik a könyvtár közvetítése nélkül hajtottak végre on-line irodalomkutatást valamelyik rendszer segítségével.

A könyvtár készített egy *útmutatót* is, amelyben az on-line rendszerek használatának adminisztratív és érdemi részleteit ismerteti.

Egy-egy irodalomkutatási kérésnél a kutató körülírja az őt érdeklő témakört. Ennek megfelelően végeznek irodalomkutatást, esetleg többféle adatbázison.

Az 1974–1975. évben lefolytatott irodalomkutatások statisztikája a következőképpen alakult:

az összes igénykérés	267
az átvizsgált adatbázisok átlagos száma	2
az egy kérésre jutó átlagos idő percben	30
az egy kérésre jutó átlagos költség dollárban	42

Az NBS minden felhasználónak *egy ingyenes irodalomkutatást* engedélyezett. Az értékelő kérdőívet általában csak az első felhasználáskor küldték vissza.

A könyvtár közvetítésével a kutatók által végrehajtott keresést 73%-ban, a saját terminálon végzett keresést 100%-ban ítélték hasznosnak a felhasználók.

A leggyakrabban és a viszonylag *legnagyobb sikerrel* kutatott adatbázis a CAC volt. A második leggyakrabban kutatott adatbázis, az NTIS, az eredményesség szempontjából a harmadik helyre került. Nem sokat használták még az INSPEC adatbázist, de ezt eredményesség szempontjából a második helyre sorolták. A legtöbb felhasználó feleslegesnek nyilvánította a Compendexet. Különböző értékeléseket kaptak a SSIE, DDC, AEC/Recon adatbázisok, amelyek csak érintőlegesen kapcsolódnak az NBS kutatási profiljához.

Figyelemre méltó, hogy az új technológiai eljárásra vonatkozó irodalomkutatások általában eredménytelenek maradtak. Nem tudni, hogy a nem megfelelő adatbázisválasztás, a még nem eléggé „megállapodott” terminológia okozta-e az eredménytelenséget, vagy pedig az új, jelentős szakterület eredendően hiányzik a rendelkezésre álló adatbázisokból.

Az igény témája módosítható volt, de erre már egyre kevésbé került sor. Az ilyen esetekről készített statisztika szerint *nem okozott különösebb nehézséget az a rendszer, hogy a tényleges on-line kutatást könyvtárosok végezték*, az első alkalommal lehetőleg a felhasználó jelenlétében.

Az érdekeltek 43%-a egyébként úgy nyilatkozott, hogy nem kíván közvetlenebbül részt venni az irodalomkutatásban, és csupán 20% kívánt kifejezetten nagyobb részt magának a tényleges keresésből.

A módosítás oka	%
A kérdező újrafogalmazta a kérést	37
Az adatbázis(ok) nem megfelelően voltak kiválasztva	30
További ötletek merültek fel	18
A könyvtáros újrafogalmazta a kérést	15

Mind a keresést végző könyvtárosok, mind az önállóan kutató felhasználók az *adatbázisok használatánál a következő problémákat jelölték meg:*

1. a sok kifejezéssel végzett, tehát komplett témájú keresés számos esetben vezet többszöri módosított ismétléshez;
2. a bejelentkezés és a keresés megkezdése közti holtidő elhúzódása;
3. az egyes adatbázisok csak korlátozott ideig állnak rendelkezésre;
4. késik a file-ok rendszeres felújítása;
5. a felhasználók nyelvezete és az adatbázisok nyelve nem kompatibilis.

A felhasználók többsége éppen folyó kutatásához vagy áttekintő dolgozat megírásához keresett irodalmat. 31%-uk nyilatkozta azt, hogy az eredményeket mások is hasznosítják majd. A felhasználók 71%-a állította azt, hogy az adott szakterületen ez volt az első szakirodalomkutatása.

Megfigyelhető volt bizonyos *növekedés a másolatkéresek számát illetően*. A folyóirat-előfizetési, könyvtárközi kölcsönzési igény nem változott lényegesen. Bár ez utóbbira vonatkozóan nem végeztek kimerítő vizsgálatot, mégis úgy vélik, hogy ez a tény a könyvtár állománya és a felhasználók igényei közti megegyezést igazolja.

A megkérdezettek többsége a *jövőben is igénybe kívánja venni az on-line irodalomkutatást*. Lényegesen kevesebben nyilatkoztak úgy, hogy az adott témából kívánnának ismételt irodalomkutatást.

Az NBS tapasztalatai a következőkben összegezhetőek:

- az on-line kutatás *értékes* szolgáltatás;
- leggyakrabban *kémiai tárgyú* kutatást igényelnek;
- a könyvtár alkalmazottai által végrehajtott kutatások *hatékonyak és kielégítőek* a felhasználók igényeinek megfelelően kapcsolódhatnak a tényleges szakirodalmi kutatásba;

a legtöbb irodalomkutatás *folyamatban lévő kutatási programhoz*, új kutatás tervezéséhez, jelenlegi vagy befejezett kutatásról szóló jelentések megírásához nyújt segítséget;

a legtöbb ismételt kutatott témában két vagy négy irodalomkutatást kérnek évenként;

a legtöbb kutatás eredményeként *egyéb jellegű könyvtárhasználatra* is sor kerül;

a legtöbb felhasználó *nem igényel rendszeresen visszatérő kutatást* egy témán belül.

A nem ipari környezetben lévő könyvtárak általában költségvetési és egyéb alapítványi segítségből tartják fenn magukat. Az on-line keresőrendszerek rutinszerű használata ebbe a pénzügyi keretbe azonban nem illeszthető be. A könyvtárak vagy lemondanak a legkorszerűbb szolgáltatásokról, vagy *kénytelenek ezeket megfizettetni a felhasználóval*.

A számítógépes információs rendszer sikeres működtetése önmagában is nagy jelentőségű, de egyben *a könyvtári szolgáltatás minőségileg fejlettebb formája*. Az új helyzet eredményeképpen a könyvtáros mint információs szakértő, fokozatosan nagyobb és nagyobb részt vállal a felhasználók irodalomkutatási tevékenységéből.

/RUHL, M. J. – YEATES, E. J.: Introducing and implementing on-line bibliographic retrieval services in a scientific research and development organization = Journal of Chemical Information and Computer Sciences, 16. köt. 3. sz. 1976. p. 147–150./

(Valkó Péter)

A szovjet ágazatközi területi információs szervek feladatai

A szovjet ágazatközi területi információs szervek funkcióit és feladatait azóta vitatják, amióta csak létrejöttek. A velük kapcsolatos vélekedések többsége – akár igénylők, akár tagadók – többnyire túlzók. Az objektív ítélet az alábbiakkal indokolja szükségességüket:

1. az ipar ágazati irányítása különösen fontossá teszi azt, hogy a termelő szervezetek minél akadálytalanabban hozzáférhessenek ágazatközi információkhoz;

2. a területi információs szervek (a köztársasági információs intézetek és a megyei tudományos-műszaki információs és propaganda központok) földrajzilag közel esnek a felhasználókhöz, s ezért operatívabban láthatják el őket a számukra szükséges információkkal;

3. amikor az ágazati információs szervek képtelenek teljesíteni az ágazatukba tartozó termelő szervezetek (főként: kis- és középüzemek) információ kéréseit (s ez nem ritka eset), a területi információs szervek általában szívesen vállalják magukra ezek kielégítését.

Természetesen hiba lenne a területi információs szerveket egyszer és mindenkorra meglévő és megváltoztathatatlan létesítményeknek tekinteni és nem kutatni, nem tervezni a jövőjüket. Ezt azonban a következők figyelembevételével felelősségteljesen kell megtenni:

1. funkcióik, feladataik finomítását és fejlesztését mindig *rendszerlemeléssel kezdjük* mindenekelőtt az

országos információs rendszer lehetséges változásait, illetve a gépesített és automatizált információs szolgáltatásra való mind szélesebb körű áttérést mérlegelve;

2. a funkciók és a feladatok módosításának mindig *összhangban kell lennie* az irányító szervek céljaival és feladataival;

3. a területi információs szervek rendszerének *szolgáltatnia kell* a területi és az ágazati irányítás közötti együttműködést;

4. mindenképpen *fenn kell tartani az eddig kialakított két típust*, mivel mindkettő más és más irányítási szférát szolgál ki, bár nagyjából azonos funkciók és feladatok ellátásával;

5. az eddigi fejlődési tendenciákkal összhangban *meg kell erősíteni e szervek szerepét* a területi tervezésben és irányításban;

6. egy adott terület különféle ágazataiban létrehozott tudományos-műszaki információk összegyűjtése és szét-sugárzása *a területi központok* sajátos, más szervek által nem gondozott feladata. Éppen ezért e feladat ellátásának optimalizálása révén kell a területi információs szerveket beépíteni az országos információs rendszerbe, illetve biztosítani az ágazati információs szervekkel való elvszerű együttműködésüket;

7. ami e szervek információközvetítő szerepét illeti, nekik kell vállalkozniuk *a már feldolgozott nemzetközi információk szétsugárzására* a gondjaikra bízott területeken.

A fentiek szem előtt tartásával az ágazatközi területi információs szervek funkciói és feladatai a fejlődés szükségletei szerint dinamikusan alakíthatók. Ma már az is nyilvánvaló, hogy létüket sem most, sem a jövőben nem lehet megkérdőjelezni, mivel más szervek által el nem végezhető, sajátos feladataik vannak.

/GOLOVANOV, A. V. – VIKTOROV, A. Z.: Funkcii i zadaci mezsotraszlevüh territorial'nyh organov informacii v GSzNTI. = Naucno-Tehnicoszskaja Informacija, 1. sor. 2. sz. 1977. p. 7–14./

(Futala Tibor)

Kutatási és fejlesztési információs szolgáltatások kiépítése Portugáliában svéd segítséggel

1975-ben oktatásügyi együttműködési tervet dolgoztak ki Svédország és Portugália között. Ennek keretében a *Svéd Nemzetközi Fejlesztési Ügynökség (Swedish International Development Agency, SIDA)* vállalta a portugál dokumentáció megsegítését a stockholmi *Techológiai Könyvtár Királyi Intézetének (Royal Institute of Technology Library, RITL)* közbeiktatásával elsősorban a számítógépes folyamatos információs szolgáltatás és az információkeresés területén.